

A NAGYVÁROSOK FELÉRTÉKELŐDÉSE A KÜLFÖLDI MŰKÖDŐTŐKE-BERUHÁZÁSOK TELEPHELYVÁLASZTÁSÁBAN

(Upgrade of big Cities in Choose of Foreign Active Capital
Investment's Domicile Business)

KUKELY GYÖRGY

Kulcsszavak:

külföldi működőtőke nagyváros budapesti metropolisz transznacionális vállalatok

A világon a fejlődés hajtóerői a nagyvárosok. A nagyvárosok a külföldi működőtőke (KMT) beruházások fogadásában fontos, s egyre jelentősebb szerepet játszanak. Nemzetközi példák sora jelzi, hogy a külföldi tőke telephelyválasztásában a nagyvárosokat, különös tekintettel a fővárosi ranggal is rendelkezőket preferálja. Magyarországon a budapesti metropolisz-térség kiemelkedő szerepe másfél évtizede megkérdőjelezhetetlen, s a KMT-befektetések új szakaszában a fővárosi agglomeráció súlya újra növekszik.

A nagyvárosok növekvő szerepe a globális tőkemozgásokban

Az elmúlt évtizedben a gazdaság globalizációjával az urbanizált régiók szerepe jelentősen felértékelődött: ma a nagyvárosok dominálják a posztindusztriális gazdaságot (Cséfalvay 1999; Erdősi 2003; Kratke 2006; Lengyel–Rechnitzer 2000).

A világgazdaság fő hajtóerejét a világvárosok, a *globális városok* jelentik (Sassen 1991). A nemzetközivé váló világban erősödik a *városverseny*, melyben a legjobb adottságokkal a nagyvárosok vesznek részt (Friedmann 1995). A városok sikerességében, versenyképességében központi szerepet játszik a nemzetközi gazdasági munkamegosztásba való bekapcsolódás mértéke. A nagyvárosok a modernizáció, a gazdasági-társadalmi fejlődés és a megújulás terei.

A posztindusztriális nagyvárosok fejlődése az *információs gazdaságból* és a *tercierizálódásból* táplálkozik. A nagyvárosokban koncentrálódnak a legfontosabb irányító és döntéshozó központok, a legfejlettebb üzleti szolgáltatások és a kutató-fejlesztő bázisok. A nagyvárosok az innováció és a gazdaság húzóágazatainak helyei. Ezek ugyan mind hagyományosan városi jegyek, de ilyen mértékű koncentrációjuk új tendencia (Castells 1996). A nagyvárosi régiók a világgazdaság legversenyképesebb és legdinamikusabb terei: a globális tőkemozgások kitüntetett helyei. A nagyvárosok a térbeli koncentráció fő előnyét jelentő szolgáltató és információs hálózatok csomópontjai (Enyedi 2001).

A globális gazdaság leginkább a *nagyvárosi környezetben* találja meg azokat az erőforrásokat és infrastruktúrát, mely a gazdaság szereplői, elsősorban a transznacionális vállalatok számára nemcsak fontos, hanem nélkülözhetetlen tényezők. A metropoliszok nemcsak komplex gazdasági struktúrával rendelkeznek, hanem annak irányító

funkcióit is magukhoz vonzzák. A nagyvárosi funkciók és intézmények, a pénzügyi és egyéb szolgáltatások, a szakképzett munkaerő, a felhalmozott tudás, a legmodernebb infrastruktúrák itt összpontosulnak. A nagyvárosok képezik az elsődleges fogyasztópiacot a globális gazdaság termékei számára.

A *metropolizáció*, a nagyvárosodás a gazdasági potenciál növekvő koncentrációjával jár, különösen az innovációvezérelt gazdaság kulcságazatai – a kutatásintenzív ipar és a tudásintenzív szolgáltatások – összpontosulása erősödik a nagyvárosi régiókban. A tudásintenzív tevékenységek területén meglévő gazdasági potenciál meghatározza, hogy egy nagyváros milyen feltételekkel tud bekapcsolódni a nemzetközi városversenybe, s mennyire bizonyul versenyképesnek az innovációvezérelt gazdaságban. Ezek révén lehetnek az európai nagyvárosi térségek az európai gazdaság motorjai és Európa világgpiaci integrációjának fő csomópontjai.

A metropolizáció legfontosabb tényezői között Bourdeau-Lepage (2004) a *fejlett üzleti szolgáltatások koncentrációját* és a nagyvárosok *globális hálózatába való integrálódását*, a globális interakciókba és információáramlásba való bekapcsolódást sorolja fel. A nagyvárosok szerepét a globális hierarchiában jól jelzi a transznacionális vállalatok hálózatában elfoglalt szerepkör, különösen, ami a magas szintű szolgáltatások jelenlétét és koncentrációját jelenti.

A globalizációs folyamatok *fő aktorai a transznacionális vállalatok*, amelyek a termelés országhatárokon átnyúló megszervezésével behálózzák az egész világot (Erdősi 2003). A transznacionális vállalatok uralta globális gazdaságot a nagyvárosokból irányítják. Ezek a globális gazdasági hálózatok csomópontjai, ahol a gazdasági tevékenységek sűrűsödnek (Krugman 2000), a döntések születnek – ezek a világgazdaság irányító helyei.

A globális városok ellenőrzik a világ erőforrásainak döntő hányadát. A globális városok közötti kapcsolatok alapján e nagyvárosok komplex térbeli hierarchiába rendeződnek, közöttük hálózat formálódik (Hall 1966, Friedmann 1995, Sassen 1991). A *globalizáció* fontos szerepet játszik az európai városrendszer fejlődésében. A világgazdaság új fejlődési szakaszában való aktív részvétel a világméretű gazdasági kapcsolatok intenzitásának növekedésével jár. Az európai városok közötti verseny egyre fokozódik.

A *városversenyben* az egyes városok pozíciója jelentős változáson megy keresztül, mely szoros összefüggésben van a gazdaság területi átrendeződésével is. A termelés globalizált, az irányítás világszinten szerveződik (Sykora 1996). A feldolgozóipar nagy része már nem a nagyvárosokban található, itt a vállalatok irányító-adminisztratív funkciói, s a tercier ágazatok válnak a húzóerővé. A *transznacionális nagyvállalatok irányító és fejlesztő-központjai* a legjelentősebb metropoliszokban koncentrálódnak. A rutinszerű, regionális, helyi piacokra épülő vállalatok inkább a nagyobb városok környékeire, vagy a kisebb városokba telepsznek (Sassen 2000). Ugyanakkor a *tudásalapú termelőtevékenységek* továbbra is a nagyvárosokban maradnak, ill. ide összpontosulnak (IKT-szektor, gyógyszeripar, biotechnológia, médiaipar stb.). A *high-tech ágazatok* jellegzetesen a nagyvárosi centrumokban koncentrálódnak. Ugyancsak a nagyvárosi térségek gazdaságának fontos alkotói

maradnak a hagyományos, technológiaközpontú termelő ágazatok (járműgyártás, gépipar), elsősorban azok innovatív szegmensében. Az új gazdaság, a tudás alapú gazdaság fontos indikátora a magas szintű innovációs kapacitás, a kutatás és fejlesztés jelentősége, valamint a felsőoktatás fejlettsége (Nagy 2006). A nagyvárosok versenyében számos város pozíciója javult (Barcelona, München, Bécs) (Keresztély–Jeney 2003), s hasonlóan felértékelődött a kelet-közép-európai régió nagyvárosainak is a helyzete.

A kelet-közép-európai országok nagyvárosi térségeinek szerepe a külföldi működőtőke vonzásában

Habár a nemzetállamok szerepe lecsökkent, de a fővárosok relatív jelentősége máig nagy. Kelet-Közép-Európában a fővárosok a nemzetközi gazdaság innovációs centrumai, s ők profitálnak elsősorban a nemzetközi pénzügyi tevékenységekből (Lichtenberger 1994). A rendszerváltás utáni gazdasági átalakulás leginkább a nagyvárosoknak kedvezett, hiszen itt álltak rendelkezésre az átmenet legkedvezőbb feltételei: itt koncentrálódtak a gazdasági, politikai és igazgatási irányító funkciók, a képzett munkaerő aránya magasabb, s az infrastrukturális szint is fejlettebb volt. A rendszerváltás után a kelet-közép-európai országok nagyvárosai is bekapcsolódtak az európai városok versenyébe (Enyedi 1998). 1990 után ezekben az országokban, ill. fővárosaikban három folyamat zajlott egy időben: a politikai és gazdasági átmenet; a reintegráció a világgazdaságba, ill. az EU-csatlakozás; valamint a nagyvárosi térségek metropolizációs folyamata. Ennek legfontosabb szegmensét a fejlett üzleti szolgáltatások és az irányítási funkciók növekvő koncentrálódása jelenti.

Az európai integráció és a gazdasági globalizáció a városverseny intenzifikálódásához vezet. Kelet-Közép-Európában elsősorban a fővárosok tudtak bekapcsolódni a nemzetközi városversenybe. Ennek egyik oka, hogy Lengyelország kivételével a fővárosok a városrendszer egyetlen igazi nagyvárosai.¹ Budapest, Prága és Varsó ma már nem elhanyagolható szereplők az európai nagyvárosok hálózatában sem, Kelet-Közép-Európában viszont stratégiai pozíciót töltenek be. A világvárosok rangsorában a kelet-közép-európai fővárosok ugyanazon a szinten helyezkednek el (Erdősi 2003), a nagyvárosok hierarchiájának harmadik szintjén (Friedmann 1995). Mindegyik kelet-közép-európai főváros kapuvárosi szereppel is bír egyrészt saját országa, másrészt a tőle keletre, délkeletre elhelyezkedő térségek felé.

A kelet-közép-európai országokban a rendszerváltás után felerősödött a területi differenciálódás, s elsősorban a fővárosok váltak a változás nyerteseivé. A fővárosok gazdasági fejlettsége és annak dinamikája minden országban jóval az országos átlag felett van, már annak kétszeresét is meghaladja. Ugyanakkor az 1990-es évekhez képest változás következett be: a fővárosi régiók szerepe továbbra is növekszik, de a fejlődés már sokkal dinamikusabb a főváros körüli agglomerációs gyűrű területén. A nagyvárosok fejlődése egyre nagyobb térségre terjed ki, a kelet-közép-európai fővárosok metropolisszá válnak, a nagyváros és térsége között új munkamegosztás alakul ki. A GDP előállításában a fővárosi régiók szerepe az 1990-es

években minden kelet-közép-európai országban növekedett. Magyarországon a GDP egyharmada, Csehországban és Szlovákiában egynegyede, Lengyelországban egynyolcada koncentrálnak a fővárosban (1. táblázat)

1. TÁBLÁZAT
A fővárosok aránya a GDP-ből (%)
(Capital city's ratios of GDP %)

	1995	2004
Budapest	33,9	34,6
Pozsony	24,6	24,9*
Prága	21,5	23,0
Varsó	9,4	13,1*

Forrás: Eurostat, nemzeti statisztikai hivatalok *2003-as adat.

Kelet-Közép-Európában a KMT-állomány koncentrációja növekszik, a külföldi beruházások legnagyobb része a fővárosi régiókba érkezett. A területi koncentráció alig változik, a fővárosi agglomerációk dominanciája minden kis- és közepes nagyságú kelet-közép-európai országban stabilnak mondható, mindössze Budapest esetében beszélhetünk kisebb csökkenésről (2. táblázat).

2. TÁBLÁZAT
A működőtőke-állomány koncentrációja a fővárosi régiókban Magyarországon,
Szlovákiában és Csehországban²
(Concentration of Active Capital in Capital City Regions in Hungary,
Slovakia and the Czech Republic)

	2000	2004
Közép-Magyarország	67	64
Pozsonyi régió	55	68
Prága	47	47

Forrás: KSH, Szlovák Nemzeti Bank, Cseh Nemzeti Bank.

A fejlett gazdaságokban a legdinamikusabban növekvő szektort, a legfontosabb húzóágazatot az üzleti szolgáltatások jelentik (Raffay 2005). A magas szintű üzleti szolgáltatások jelenléte a város sikertényezőinek fontos indikátora (Enyedi 1997). Az üzleti szolgáltatások szektorában foglalkoztatottak aránya ma Kelet-Közép-Európában, így Magyarországon is legfeljebb a fele a fejlett piacgazdaságokban jellemző értéknek (Bourdeau-Lepage 2004), Csehországban és Magyarországon is mindössze a foglalkoztatottak 8%-a. Az üzleti szolgáltatások jellemzően a magasabb hierarchiaszinteken összpontosulnak, legdinamikusabb tevékenységei elsősorban a fővárosban és a nagyvárosokban – koncentráltan – vannak jelen. A beruházások is ott koncentrálnak, ahol tömegesen rendelkezésre állnak a megfelelő humán erőforrások – azaz a nagyvárosokban. A fővárosokban a munkaerő képzettsége magasabb szintű,

a nemzetközi kapcsolatok erőteljesebbek. A fővárosok a gazdasági, a politikai és közigazgatási hatalom székhelyei. Mindezen tényezők a transznacionális vállalatok telephelyválasztásában egyaránt fontos szerepet játszanak.

Az üzleti szolgáltatások aránya a kelet-közép-európai nagyvárosokban jóval magasabb, mint az országos átlag. Az üzleti szolgáltatások által termelt hozzáadott érték nagy része, Magyarországon például több mint fele a fővárosban realizálódik. Az ágazat szerepe a fővárosok gazdaságában is folyamatosan növekszik, de még messze *elmarad a nyugat-európai fővárosok*, s különösen a nagyvárosok hierarchiájában magasabb szinten lévő városok gazdaságában betöltött *részaránytól* (ld. Párizs) (3. táblázat).

3. TÁBLÁZAT

A feldolgozóiparban és a fejlett üzleti szolgáltatásokban foglalkoztatottak aránya (%) (Ratio of Employees in Manufacturing Industry and in Developed Business Services, %)

	Budapest		Prága		Varsó		Párizs	
	1995	2001	1994	2001	1994	2001	1994	2001
Feldolgozóipar (D)	18,1	14,4	14,8	10,5	25,6	14,8	8,4	6,1
Pénzügyi tevékenység (J)	3,5	3,4	3,2	4,9	6	7,8	11,1	8,9
Ingtatlanügyletek és gazdasági szolgáltatások (K)	6,5	11,2	12,7	12,8	14,9	15	18,2	22,2
Fejlett üzleti szolgáltatások (J és K ágazat)	11	14,6	15,9	17,7	20,9	22,8	29,3	31,2

Megjegyzés: Varsó esetében a változó lehatárolás miatt időben nem összehasonlíthatók az adatok.

Forrás: Bourdeau-Lepage, 2004.

A kelet-közép-európai nagyvárosok gazdasági szerkezete különbözik a nyugat-európai nagyvárosokétól. Az ipar szerepe hagyományosan relatíve jelentősebb, mint a nyugat-európai országokban. Az 1970–80-as évektől az európai nagyvárosokat már a szolgáltatási funkciók dominanciája jellemzi, gazdasági szerkezetükben az ipar szerepe lecsökkent. Az európai magterület perifériáin található országokban azonban az ipar továbbra is jelentős szerepet kap, elsősorban a külföldi beruházásoknak köszönhetően. Ezek döntően a nagyvárosokban, s elsősorban a fővárosokban koncentrálódtak. Spanyolországban a KMT-beruházások 70%-a Madridban és Barcelonában, Portugáliában pedig 80%-a Lisszabonban realizálódott. Kelet-Közép-Európában az 1990-es években, a transznacionális vállalatok beruházásainak köszönhetően az ipari leépülést szintén egy új indusztrializációs fázis követte (Enyedi 1998). A gazdasági szerkezet átalakult, új, modern ágazatok jelentek meg.

A kelet-közép-európai országok legfontosabb nagyvárosainak, fővárosainak gazdaságát a magasabb hozzáadott értékű szolgáltatások mellett az irányító-szervező funkciók erőteljesebb koncentrációja jellemzi. A vállalati székhelyek jelentős hányada összpontosul a fővárosokban. Csehországban és Lengyelországban a 100 legnagyobb vállalat fele, Magyarországon 45%-a, Szlovákiában 40%-a található a legnagyobb városban³. A nagyvállalatok nagy számban választják irányító-

központként a fővárosokat, noha sok esetben a termelés nem itt, hanem az ország más városaiban lévő telephelyen történik. A külföldi vállalkozások esetében a koncentráció foka hasonló. Magyarországon a 100 legnagyobb vállalat közé vidékről csupán négy olyan tudott bekerülni, mely hazai tulajdonban van – miközben Budapesten közel húsz hazai topnagyvállalat is található. Ugyanez jellemző – még ha nem is ilyen szélsőséges arányban – a többi országban is.

Az elmúlt években számos K+F-intenzív beruházás jelent meg Magyarországon, csakúgy mint más kelet-közép-európai országban (Uhlír 2004). A transznacionális vállalatok által létesített kutató-fejlesztő helyek jelentős arányban összpontosulnak a fővárosokban. Az itt rendelkezésre álló és koncentrálódó felsőoktatási bázis folyamatos utánpótlást biztosít azoknak a külföldi vállalkozásoknak, melyek a relatíve kedvező bérköltségű, de magasan képzett humán erőforrásokat felhasználó vállalati kutatóhelyeket létesítenek Budapesten, Prágában vagy akár Varsóban. Az elmúlt években számos új befektetés célja már a magasabb hozzáadott értékű K+F tevékenység volt, s több száz fős vállalati kutatórészlegek létesültek a kelet-közép-európai nagyvárosokban.

A budapesti metropolisz szerepe a külföldi működőtőke-befektetéseken

A magyar gazdaság *térbeli szerkezete történetileg nagyváros-centrikus* (Szirmai 2004). Budapest dominanciája mindig meghatározó volt, de a vidéki „nagyvárosok” szerepe is relatíve jelentős. A transznacionális cégek telephelyválasztási stratégiái még inkább felértékelték a nagyobb városokat és környéküket. A KMT-beruházások vonzásában a centrum-térségek már a rendszerváltás óta kiemelkedtek. A budapesti agglomeráció fejlődése gyorsabb volt, mint az ország más részeinek növekedése, melyet nagymértékben katalizáltak a KMT-befektetések. Az 1990-es évek közepétől a budapesti agglomeráción belül megnövekedett a városkörnyék szerepe is: az új beruházások jelentős része az agglomerációs gyűrű városaiban valósult meg. Az észak-dunántúli nagyvárosi, városi térségek (pl. Győr, Székesfehérvár) kiemelten fejlődtek. Az ország többi nagyvárosa (Pécs, Szeged, Debrecen) kisebb mértékben, de szintén az átlagnál gyorsabban fejlődött. A *KMT-beruházások új szakaszában* a nagyvárosok (Budapest és a régióközpontok) és a már kiépült kapacitások szerepe felértékelődik. A K+F, az üzleti szolgáltató központok, a regionális alközpontok számára leginkább a nagyvárosi környezetben kínálkozik megfelelő telephely (Barta–Bernek–Nagy 2003).

A főváros *tőkevonzó képessége nagyon jelentős*, Budapest a legnagyobb gazdasági koncentráció az országban, a legnagyobb fogyasztói, tőke-, információs és munkaerőpiaccal rendelkezik. A helyi gazdaság fejlettsége, jelentős gazdasági tradíciói, fejlett infrastruktúrája, képzett munkaerőbázisa, innovációs készsége, a gazdasági szolgáltatások széles és változatos kínálata révén képes kielégíteni a vállalkozások igényeit. Komparatív előnyként jelentkezik a *gazdaság agglomerálódása* révén számottevően mérséklődő tranzakciós költségek szintje is.

Budapesten és agglomerációjában *koncentrálódik* az országba érkezett tőke több mint 64%-a, a főváros részaránya megközelíti az 50%-ot (4. táblázat). A visegrádi országokba érkezett KMT-befektetések közel egyötödét a budapesti agglomeráció abszorbeálta. Ugyanakkor meg kell említeni, hogy a *korábbi dominanciájából veszített a magyar főváros*, hiszen az 1990-es évek végén a Magyarországra érkezett összes KMT-nek még közel a 70%-a a Közép-magyarországi régióban koncentrálódott. A budapesti metropolisz tökevonzó-képessége azonban továbbra is erős, viszont egyre inkább a városhatáron túli területek értékelődnek fel a befektetők szemében. Az *agglomerációs gyűrű attraktivitása növekszik*, s itt jelentős működőtőke befektetések realizálódnak (Pest megye a Közép-magyarországi régióba érkező KMT-beruházásokból 1990-es évek közepén 10%-kal, tíz évvel később 25%-kal rendelkezett).

4. TÁBLÁZAT

*A Közép-magyarországi régió részesedése a magyarországi KMT-beruházásokból (%)
(Share of Central-Hungary Region in Direct Investments by Foreigners, %)*

	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Budapest	56,3	60,1	53,9	51,9	46,8	49,3
Pest megye	6,2	8,8	11,1	11,6	15,1	15,2
Közép-Magyarország	62,5	68,9	65	63,5	61,9	64,5

Forrás: Területi Statisztikai Évkönyv, 1999–2004, KSH, Budapest.

Budapest továbbra is nagy szerepet játszik a KMT-beruházásokban, ugyanakkor a külföldi érdekeltségű vállalkozások száma, az 1990-es években lezajlott dinamikus növekedéshez képest ma már stagnál. Az újabb tőkebefektetések egyre jelentősebb aránya már nem az új vállalatalapításokhoz kapcsolódik, hanem a már működő cégek *reinvestícióinak* az eredménye. A külföldi beruházók – tőkeemelés és részvényvásárlás révén – egyre inkább kizárólagos tulajdonossá válnak. Ma már a külföldi érdekeltségű vállalatoknak a 65% -a kizárólag külföldi tulajdonban van, s különösen jellemző ez a közép- és nagyvállalatok esetében. A befektetések húzóereje ma már a reinvestíció, mely révén a cégek helyi beágyazódása fokozódik.

A külföldi cégek által katalizált fejlődés a fővárosban mára azt eredményezte, hogy *a hazai tulajdonban lévő vállalatok is dinamikusabbá váltak*. Ma már a fővárosi beruházások kevesebb, mint 30%-a származik külföldi forrásból, holott az 1990-es években ennek aránya folyamatosan növekedett, s az ezredfordulón közel 45%-ot tett ki a külföldi cégek részesedése. Tehát a budapesti gazdasági növekedésben egyre markánsabb szerepet játszanak a hazai cégek. Sőt, számos cég jelentős tőkeexportot bonyolít le. Magyarország a kelet-közép-európai *térség vezető tőkeexportőre*. A külföldi beruházásokban a legfontosabb szerepet a budapesti székhelyű vállalatok játsszák: a külföldi vállalatok felvásárlásában legjelentősebb 12 magyar vállalat közül 8 fővárosi székhelyű (MOL Rt, OTP Bank Rt, Richter Gedeon Rt, Danubius Rt, Magyar Telekom Rt, Synergon Rt, EGIS Rt, Graphisoft Rt. stb.).

A magyar tőkeexport – a KMT-import elmúlt évekbeli tendenciájával szemben – határozottan tovább erősíti Budapest gazdasági pozícióját.

A külföldi beruházások ágazati struktúrája Budapesten eltér az országos trendektől, *tercier dominanciájú*. A fővárosba érkezett összes KMT-befektetésnek mindössze 40%-a érkezett az iparba, holott az országos átlag 60% körüli, míg az üzleti szolgáltatások és a kereskedelem a fővárosi külföldi beruházások esetén sokkal jelentősebb szerepet töltenek be, mint vidéken. Az ipar szerepe ennek ellenére továbbra is nagy jelentőségű, hiszen az összes beruházásnak mindössze kb. 20%-a realizálódik a szekunder szektorban. Az ipari beruházásokon belül tehát a külföldi tőke aránya nő, mely lassítja a dezindusztrializációs folyamatokat. Az elmúlt évtizedben a főváros ipara a külföldi tőke számára mindig vonzóbb volt, mint a hazai befektetők számára (Barta 2005). Ugyanakkor az évenkénti beruházások összetételét vizsgálva az ezredfordulót követően új tendenciák körvonalazódtak (5. táblázat), elsősorban a már jelenlévő iparvállalatok investíciójának köszönhetően. Az elmúlt években a külföldi beruházások tekintetében Budapesten is *újra a feldolgozóipar került az első helyre*, aránya jelentősen meghaladja az 1990-es évek végi helyzetet. A feldolgozóipar tényerésével ellenkező tendenciát mutatott, az 1990-es évek végén még jelentős expanzióval jellemezhető üzleti szolgáltatások, ill. a távközlés, míg a kereskedelem beruházásai az 1990-es évek végéhez képest megduplázódtak.

5. TÁBLÁZAT

Külföldi érdekeltségű vállalkozások beruházásai Budapesten (%)
(*Investments of Companies with Foreign Interest in Budapest %*)

Ágazatok	1998	2000	2001	2002	2003
Feldolgozóipar	19	18	27	32	26
Üzleti szolgáltatások	35	19	17	13	18
Kereskedelem	9	14	15	20	21
Szállítás, raktározás, posta, távközlés	24	35	26	16	14
Egyéb	13	14	15	19	21
Összesen	100	100	100	100	100

Forrás: Budapest Statisztikai Évkönyve, 1998, 2003, 2004, KSH, Budapest.

A fővároshoz képest egészen eltérő képet mutat az agglomerációs gyűrű külföldi beruházási struktúrája (6. táblázat). Míg Budapesten a feldolgozóipari beruházások súlya mindössze 20–30% között marad, a fővárost körülölelő megyében a beruházások fele-kétharmada ezen ágazatban realizálódik. A budapesti agglomerációban a kereskedelem szerepe szintén jelentős, a külföldi beruházások tekintetében a feldolgozóipar után a második legjelentősebb ágazat. Az agglomeráció ipari-kereskedelmi profiljára utal az üzleti szolgáltatások minimális aránya a Pest megyei KMT-beruházásokból.

6. TÁBLÁZAT

Külföldi érdekeltségű vállalkozások beruházásai Pest megyében(%)
(Investments of Companies with Foreign Interest in Pest County %)

Ágazatok	1998	2000	2001	2002	2003
Feldolgozóipar	56	43	67	56	56
Üzleti szolgáltatások	0	0	3	1	1
Kereskedelem	11	23	9	19	17
Szállítás, raktározás, posta, távközlés	11	21	9	12	12
Egyéb	22	13	12	12	14
<i>Összesen</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>

Forrás: Pest megye Statisztikai Évkönyv, 1998, 2003, 2004, KSH, Budapest.

Az újonnan megjelenő külföldi beruházások a fővárosban továbbra is döntően szolgáltató jellegűek. A Gazdasági és Közlekedési Minisztérium által 2004 és 2006 között bejelentett nagyberuházások között Budapesten kizárólag *szolgáltató- és fejlesztőközpontok* találhatóak (7. táblázat). A 9 bejelentett beruházás több mint 4000 új munkahelyet hoz létre, mindet a tercier szektorban. Az összes hazai nagyberuházásnak ötöde a fővárosban valósul meg, míg az agglomerációs gyűrűben egyetlen ilyenre sem akad példa. Azaz újra Budapest válik a nagyberuházások fő célpontjává, s az üzleti szolgáltatások szerepe felértékelődik. Ez még annak a szellemében is igaz, hogy a már itt lévő vállalkozások pótlólagos beruházásai meghaladják az új befektetések arányát.

7. TÁBLÁZAT

Külföldi nagyberuházások Budapesten 2004–2006 között
(Foreign Capital Constructions in Budapest between 2004–2006)

Beruházó	Érték (Mrd Ft)	Új munkahelyek száma (db)	Tevékenység
EDS*	11,1	1150	szolgáltató-központ
ExxonMobil	11,2	900	számvitel, IT
IBM	6,4	700	szolgáltatási üzletág bővítése
Cisco	6,5	500	technológiai támogató központ
Morgan Stanley	6,9	450	pénzügyi szolgáltató központ
SAP	6,5	310	szoftverfejlesztő központ
Diageo	5,3	300	szolgáltató-központ
Convergys	3,1	300	szolgáltató-központ
Bosch	n.a.	100	fejlesztőközpont
<i>Összesen*</i>	<i>56,9</i>	<i>4710</i>	

*az EDS beruházásának nem az egésze a fővárosban realizálódik, 4–5 településen szóródik.

Forrás: GKM.

A húzóágazatok koncentrációja

A fejlett nagyvárosokban koncentráltan vannak jelen a modern gazdaság húzóágazatai. Hosszú távon a gazdasági dinamika hordozói elsősorban a magas hozzáadott értékkel bíró gazdasági ágazatok. A tudásalapú társadalomban a *high-tech* és a *tudásintenzív tevékenységek szerepe* egyre inkább felértékelődik, s a fejlődés húzóerejévé válnak. A *high-tech* és *medium-tech* tevékenységek körébe a fejlett gép- és vegyipari tevékenységek tartoznak (Leydesdorff et al. 2006), melyek a hazai GDP közel 10%-át termelik meg. A tudás-intenzív szektorok közé sorolt szolgáltató tevékenységek állítják elő a hazai GDP több mint egyharmadát. A KMT-befektetések a magasabb technológiai színvonalú, legdinamikusabban fejlődő ágazatokban a legmagasabb szintűek.

8. TÁBLÁZAT

A high-tech, medium-tech és tudásintenzív ágazatok területi koncentrációjának mértéke (%), az ágazat bruttó hozzáadott-értékének arányában), 2002
(Rate of Regional Concentration in High-tech, Medium-tech and Knowledge Based Sectors %, 2002)

ágazatok (TEÁOR kód alapján)	Budapest	Közép-Magyarország
<i>High-tech ágazatok</i>		
30 – iroda-, számítógépgyártás	10	14
32 – híradás-technikai termék, készülék gyártása	27	40
33 – műszergyártás	38	50
<i>Medium-tech ágazatok</i>		
24 – vegyi anyag és termék gyártása	47	52
29 – gép, berendezés gyártása	18	27
31 – máshova nem sorolt villamos gép gyártása	27	43
34 – közúti jármű gyártása	4	8
35 – egyéb jármű gyártása	43	59
<i>Tudás-intenzív szektorok</i>		
61 – vízi szállítás	50	55
62 – légi szállítás	94	98
64 – posta, távközlés	57	72
65 – pénzügyi közvetítés	69	72
66 – biztosítás, nyugdíjalap	60	64
67 – pénzügyi kiegészítő tevékenység	42	50
70 – ingatlanügyletek	40	53
71 – kölcsönzés	59	68
72 – számítástechnikai tevékenység	70	77
73 – kutatás, fejlesztés	70	77
74 – egyéb gazdasági szolgáltatás	52	60
80 – oktatás	28	37
85 – egészségügyi, szociális ellátás	35	41
92 – szórakoztatás, kultúra, sport	54	60

Forrás: Területi Statisztikai Évkönyv, KSH, 2002.

Magyarországon *e tevékenységek területi koncentrációja igen nagy*. A tudás-intenzív szolgáltató tevékenységek kimagasló módon a budapesti metropolisz térségben összpontosulnak, különösen, ami a magas szintű üzleti szolgáltatásokat jelenti. A high-tech és medium-tech feldolgozóipari tevékenységek fővárosi koncentrációja szintén kimagasló. Mindössze a Közép-Dunántúlon koncentrálódó iroda- és számítógépgyártás, valamint a Nyugat-Dunántúlra összpontosuló közúti járműgyártás számít kivételnek (8. táblázat).

Irányító-döntéshozó központi szerepkör

A gazdaság irányító, döntéshozó funkciói a *nagyvárosokban koncentrálódnak*. Budapest vonzza a döntéshozó központokat, a magas szintű pénzügyi és üzleti szolgáltatásokat stb. Egy kivétellel az összes pénzintézet budapesti székhelyű, s az ágazatban megtermelt hozzáadott érték kétharmada a fővárosból származik, a banki tőkeállomány 95%-a Budapesten összpontosul. A nagyvállalatok területi elhelyezkedésében is kiemelt szerepe van a fővárosnak.

A Figyelő által készített TOP 200-as listán szereplő cégek területi szerkezete az elmúlt évtizedben jelentős átalakuláson ment keresztül⁴ (1. ábra, 9. táblázat). Az elmúlt tíz év listáit összevetve az 1990-es évek második felében és az ezredforduló óta eltelt években különböző területi elmozdulások figyelhetők meg.

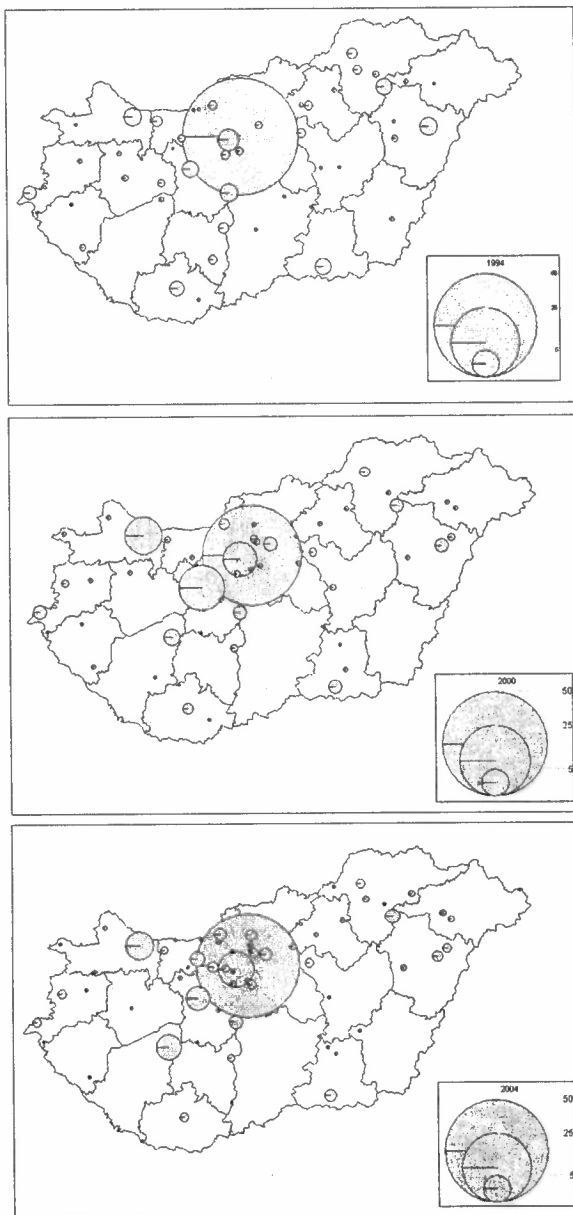
A listán szereplő vállalatoknak egyre nagyobb hányadát teszik ki a külföldi cégek. Míg az 1990-es évek közepén a 200 cég alig negyede volt külföldi tulajdonban, ma már háromnegyedet irányítják külföldiek. A 200 legnagyobb vállalat súlya egyre jelentősebb. Az 1990-es évek közepén a kettős könyvelésű cégek árbevételének egyharmadát adták, 2005-ben pedig a 42%-át.

A 200 legnagyobb cég területi szerkezetére az 1990-es években nagyon *erős budapesti koncentráció* volt jellemző, mely az évtized második felében valamelyest *oldódott*. Elsősorban Győrben, Székesfehérváron és az agglomerációs gyűrűbe tartozó településeken összpontosultak nagy számban a legnagyobb – néhány kivételtől eltekintve külföldi – cégek. Az ezredforduló óta eltelt időben a *fővárosi agglomerációs települések súlya* számottevően emelkedett. Míg az 1990-es évek közepén mindössze négy agglomerációs településen működött a TOP 200-ba tartozó cég, addig az ezredfordulóra számuk kétszeresére, 2004-re pedig háromszorosára nőtt: ma már 12 agglomerációs településen van legalább egy, de Budaörsön 12 top-cégnek is a székhelye. A *budapesti metropolisz súlya* az ezredforduló óta összességében *növekszik*. A TOP 200-ból egyre több vállalat székhelye koncentrálódik a fővárosi agglomerációban, s az összárbevétel kétharmada is itt összpontosul.

1. ÁBRA

A TOP200 vállalat székhely szerinti elhelyezkedése az árbevétel alapján 1994-ben,
2000-ben és 2004-ben (az összárbevétel százalékában)

(Principal Office Location of TOP 200 Companies According to their Income –
in 1994, 2000 and 2004)

Forrás: Figyelő TOP 200, 1994, 2000, 2004.

9. TÁBLÁZAT

A TOP200 vállalat budapesti koncentrációjának változása
(Change of Budapest¹ Concentration of TOP 200 Companies)

	1994		2000		2004	
	cégek száma (%)	árbevétel (%)	cégek száma (%)	árbevétel (%)	cégek száma (%)	árbevétel (%)
Budapest	53	64	53	48	51	52
Agglomerációs gyűrű	5	5	11	11	14	13

Forrás: Figyelő Top200, 1994, 2000, 2004.

K+F központi szerepkör

A KMT-befektetések nagyvárosi térségekbe történő koncentrálódásának vizsgálatakor külön említést kell tenni a kutatás-fejlesztési tevékenység növekvő szerepéről. A kihelyezett K+F tevékenység számottevő hatással van a helyi gazdaságra. A K+F jelentős szerepet játszik a gazdasági fejlődésben, hozzájárul a gazdasági modernizációhoz és *dinamizáló hatása* van a térség gazdaságára. *Segíti a külföldi tőke beágyazódását*, a KMT befektetések esetében növekszik a hozzáadott érték, s a hazai K+F tevékenységet is közelíti a nemzetközi színvonalhoz.

A külföldi tőke megjelenésekor még kivételnek számított, hogy a külföldi beruházó jelentős K+F tevékenységet folytatott a fogadó országban. Ennek motivációi között általában a *magas szintű helyi kutatói potenciál* (Ericsson, Nokia), ill. a korábban elért komoly eredmények lehetnek mérvadóak (GE Tungstam, GE Medicor, Chinoin, Siemens). Az 1990-es évek második felétől kezdődően azonban egyre több multinacionális cég telepített K+F tevékenységet is más országokba. Így például a GE, az IBM, a Cisco, a SAP, a Siemens, a Knorr-Bremse stb. létesített és bővített kutatólaboratóriumot, fejlesztőközpontot Magyarországon, elsősorban a budapesti agglomerációban. Ez az üzleti szféra növekvő K+F aktivitását, illetve Magyarországon, *Budapest minőségi felértékelődését* mutatja. A – zömében multinacionális – vállalati kutatóhelyeken dolgozó szakemberek száma 1996 óta kétszeresére nőtt, s megközelíti a kilencezer főt. A vállalati kutatók számát tekintve Budapest dominanciája megkérdőjelezhetetlen (61%). A budapesti vállalkozások K+F létszáma kb. 5000 főt tesz ki, mely jellemzően néhány nagyvállalatra koncentrálódik, elsősorban a gyógyszeriparban, az infokommunikációs szektorban és a gépiparban. Egyes cégek több száz fős kutatóintézetet hoztak létre a fővárosban (GE, Richter, Siemens, Nokia, Ericsson, EGIS, IBM, Chinoin, T-Systems stb.). Vidéken kevés a vállalati kutatóhely, s csak kevés olyan multinacionális cég van, mely számottevő K+F tevékenységét telepített vidéki telephelyre (pl. Audi – Győr, Bosch – Miskolc stb.).

Összefoglalás

A nagyvárosi térségek a globális gazdaságban kulcsszerepet töltenek be, a modernizáció és megújulás legfontosabb helyei. A globális gazdaság főszereplői, a transznacionális vállalatok a nagyvárosi környezetben koncentrálnak. A poszt-indusztriális nagyvárosok gazdaságában meghatározó szerepet kapnak a fejlett üzleti szolgáltatások s az információs gazdaság. Ugyanakkor a high-tech ágazatok is e térségekben összpontosulnak.

A kelet-közép-európai térségben a nagyvárosok, s elsősorban a fővárosok szerepe szintén felértékelődött: a politikai és igazgatási irányító funkciók koncentrációja mellett a gazdaságirányítás is itt összpontosul. A transznacionális vállalatok is a fővárosokat preferálják. Magyarországon a Budapesti agglomerációban koncentrálnak a KMT- befektetések közel kétharmada. A tudásintenzív, magasabb hozzáadott értéket lehetővé tevő befektetések körében Budapestnek alig van alternatívája az országban – a vállalati K+F helyek, a regionális szolgáltató-központok többsége a fővárosban jön létre.

Mivel az újabb tőkebefektetések egyre jelentősebb aránya már nem az új vállalat-alapításokhoz kapcsolódik, hanem a már működő cégek reinvesztícióinak az eredménye, így a budapesti metropolisz tovább szilárdítja, ill. erősíti pozícióit. A külföldi vállalatok tevékenységének lassú terciarizálódása ugyancsak a nagyvárosi központok, elsősorban Budapest jelentőségét erősíti. Az új nagyberuházások döntő része a szolgáltató ágazatban realizálódik, míg az ipari beruházások előszeretettel választják a nagyváros környékét. Az ezredforduló után azonban a feldolgozóipari beruházások súlya újra nőtt a KMT-beruházásokon belül, kisebb mértékben a fővárosban, dinamikusabban az agglomerációs gyűrűben. A szolgáltatásokban, a high-tech és tudásintenzív ágazatokban a növekedés zöme a fővárosban összpontosult. A főváros felértékelődését jelzi a K+F beruházások terén kiharcolt pozíciója is. A külföldi nagyvállalatok egyre nagyobb száma koncentrálnak a fővárosi agglomerációban. Budapest irányító funkciója tovább növekszik, a külföldi befektetéseket tekintve a fővárosi metropolisz súlya szilárd, sőt a magasabb hozzáadott-értékű beruházások növekvő expanziója révén erősödő.

Jegyzetek

- ¹ Európai szinten a legalább félmillió városokat tekintik nagyvárosnak, a kelet-közép-európai szakirodalomban megjelenő osztályozásokban már a 100–500 ezer fős városok is nagyvárosoknak számítanak (Keresztély–Jeney 2003).
- ² A rendelkezésre álló statisztikákban, néhány esetben a területi lehatárolás köre különböző, így összehasonlíthatóság nehézségekbe ütközik. Csehországban a főváros, Szlovákiában a kissé kibővített fővárosi agglomeráció (Pozsonyi régió), Magyarországon, s még inkább Lengyelországban a jelentős vidéki területeket (Közép-Magyarország, ill. Mazowiecki–Varsói régió) is magába foglaló fővárosi régiók képezik a vizsgálat tárgyát, mivel csak ezeken a területi szinteken állnak rendelkezésre elérhető adatok.
- ³ Magyarországon a Figyelő top 200-as, Lengyelországban a Rzeczpospolita top 500-as, Szlovákiában az E-trend top 100-as, Csehországban pedig a www.czechtop100.cz top 100-as listájának 2005-ös adatait vizsgáltuk.

⁴ A Figyelő TOP 200-as kiadványában nem minden cég engedélyezi adatainak közzétételét. Az 1994-es toplistán 30 cég sora maradt üresen, 2000-ben már csak 13 cég nem tette nyilvánossá adatait. 2004-ben 200 cég szerepelt a listán, ekkor már nem jelezték külön az adatot nem szolgáltató cégek helyét. Ugyanakkor egyre kevesebb cég tiltja meg adatainak közzétételét, ill. zárkózik el a felméréstől. A legnagyobb cégek között ilyen, pl. a Nokia.

Irodalom

- Barta Gy.–Bernek Á.–Nagy G. (2003) A külföldi működőtőke-befektetések jelenlegi tendenciái és területi elmozdulásának esélyei Magyarországon. – *Tér és Társadalom*. 3–4. 173–190. o.
- Barta Gy. (2005) Nemzetközi funkciók. Munkamegosztás a hét nagyváros között Magyarországon. – *Falu–Város–Régió*. 3–4. 35–42. o.
- Bourdeau-Lepage, L. (2004) Metropolization in Central and Eastern Europe: Unequal Chances. – *GaWC Research Bulletin* 141. 24. o.
- Castells, M. (1996) *The Rise of the Network Society*. Blackwell, Oxford.
- Cséfalvay Z. (1999) *Helyünk a nap alatt. Magyarország és Budapest a globalizáció korában*. Kairosz Kiadó, Budapest.
- Enyedi Gy. (1997) A sikeres város. – *Tér és Társadalom*. 4. 1–7. o.
- Enyedi Gy. (2001) A nagyvárosi régiók és a globális gazdaság. – *Comitatus*. 7–8. 7–19. o.
- Enyedi, Gy. (szerk.) (1998) *Social Change and Urban Restructuring in Central Europe*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Erdősi F. (2003) Globalizáció és a világvárosok által uralt tér I–II. – *Tér és Társadalom*. 3., 4. 1–28. o., 1–16. o.
- Friedmann, J. (1995) The World City Hypothesis. – Knox, P.–Taylor, P. (eds.) *World Cities in a World-System*. Cambridge University Press. 317–331. o.
- Hall, P. (1966) *The World Cities*. Weidenfeld and Nicholson Publishers, London.
- Keresztély K.–Jeney L. (2003) Az Európai városhierarchia és városverseny jellemzői. Kézirat. MTA RKK. 93. o.
- Krätke, S. (2006) The Metropolization of the European Urban and Regional System. – *GaWC Research Bulletin*. 193 o.
- Krugman, P. (2000) A földrajz szerepe a fejlődésben. – *Tér és Társadalom*. 4. 1–21. o.
- Lengyel I.–Rechnitzer J. (2000) A városok versenyképességéről. – Horváth Gy.–Rechnitzer J. (szerk.) *Magyarország területi szerkezete és folyamatai az ezredfordulón*. MTA RKK, Pécs. 130–153. o.
- Leydesdorff, L.–Dolfsma, W.–Van der Panne, G. (2006) Measuring the knowledge-base of an economy in terms of triple helix relations among „technology, organization, and territory”. – *Research Policy*. 35. 181–199. o.
- Lichtenberger, E. (1994) Das metropolitane Zeitalter in Europa in West und Ost. *Mitteilungen der Österreichischen Geographischen Gesellschaft*. 136. 7–36. o.
- Nagy G. (2006) Városrészek és gazdasági versenyképesség. – Csapó T.–Kocsis Zs. (szerk.) *Agglomerációk és szuburbanizálás Magyarországon*. Berzsenyi Dániel Főiskola Társadalomföldrajzi Tanszék. 215–226. o.
- Raffay, Z. (2005) The Role of Business Services in the Development of Peripheral Regions. – Barta, Gy.–G. Fekete, É.–Szörényiné Kukorelli, I.–Timár, J. (szerk.) *Hungarian Spaces and Places: Patterns of Transition*. Centre for Regional Studies, Pécs. 182–196. o.
- Sassen, S. (1991) *The Global City: New-York, London, Tokyo*. Princeton University Press, Princeton.
- Sassen, S. (2000) New frontiers facing urban sociology at the Millennium. – *The British Journal of Sociology*. 1. 143–161. o.
- Sykora, L. (1996) Metropolises in Transition, Metropolises in Competition: Globalization of Central European Cities and their Integration into European Urban Network. – *European Conference Proceedings, Urban Utopias: New Tools for the Renaissance of the City in Europe*. CD-ROM, TVVF. Berlin.
- Szirmai V. (2004) Globalizáció és a nagyvárosi tér társadalmi szerkezete. – *Szociológiai Szemle* 4. 3–24. o.
- Uhlíř, D. (2004) Regional versus national development: What sort of policy for the new czech regions? – Drbohlav, D.–Kalvoda, J.–Vozenilek, V. (eds.) *Czech geography at the Dawn of the Millenium*. Palacky University in Olomouc, Olomouc. 269–277. o.